

SYNOCHI

ΗΛΕΚΤΡΟΝΙΚΟ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟ ΤΟΥ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟΥ «ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΙ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΣ»

ΤΜΗΜΑ ΘΕΟΛΟΓΙΑΣ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟΥ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ

E-JOURNAL OF THE LAB "CHURCH AND CULTURE"

DEPARTMENT OF THEOLOGY

FACULTY OF THEOLOGY

NATIONAL AND KAPODISTRIAN UNIVERSITY OF ATHENS

ΤΕΥΧΟΣ 4 ▪ VOLUME 4

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 2025 ▪ DECEMBER 2025

Υπάρχει ποίηση στην Καινή Διαθήκη; Συμβολή στη λογοτεχνική διερεύνηση των Ευαγγελίων**Πλεμμένος Ιωάννης¹⁰⁵⁵****Εισαγωγή**

Στην παρούσα εργασία επιχειρείται μία επανεξέταση του θέματος των ποιητικών στοιχείων που υπάρχουν στα τρία συνοπτικά ευαγγέλια της Καινής Διαθήκης. Η γλαφυρότητα της περιγραφής και η πλαστικότητα των εικόνων έχει οδηγήσει κατά καιρούς κάποιους μελετητές να υποστηρίξουν ότι πρόκειται για ποιητικά βιβλία, γραμμένα σε πεζό ύφος. Κάποιοι επίσης έφτασαν να χαρακτηρίσουν τον ίδιο τον Ιησού ως ποιητή, χωρίς να λαμβάνουν υπόψη ότι κήρυξε σε άλλη γλώσσα από αυτή των ευαγγελίων (δηλ. στα αραμαϊκά) και δεν φαίνεται να ενδιαφερόταν τόσο για τη μορφή του λόγου όσο για το (σωτηριολογικό) περιεχόμενό του.

Πέραν των (θεολογικών και εκκλησιολογικών) συνεπειών μιας τέτοιας προσέγγισης (ένα λογοτεχνικό έργο μπορεί να εμπεριέχει φανταστικά στοιχεία!), φρονούμε ότι ο ποιητικός χαρακτήρας των ευαγγελίων δεν τεκμηριώνεται επαρκώς και ως εκ τούτου δεν μπορεί να υποστηρίζεται με τρόπο απροβλημάτιστο και ανέξοδο. Αντ' αυτού, αυτό που προκύπτει από την ενδελεχή εξέταση των ευαγγελίων είναι ότι πρόκειται για πεζά κείμενα με ενίοτε εμβόλιμα ποιητικά στοιχεία (όπως και ρητορικά σχήματα), που χρησιμοποιούνταν και σε άλλα κείμενα της εποχής και τα οποία όμως δεν αρκούν για να καταστήσουν τα ιερά κείμενα ποιητικά έργα.

1. Από την ποίηση στην ποιητικότητα

Αρκετός λόγος έχει γίνει (στην αγγλοσαξονική και τη γερμανόφωνη βιβλιογραφία) για το κατά πόσον η Καινή Διαθήκη και τα ευαγγέλια ειδικότερα μπορούν να χαρακτηριστούν ως ποιητικά έργα (εντός ή εκτός παρενθέσεων). Είναι γνωστές οι παλαιότερες εκδόσεις της Καινής Διαθήκης, με το κείμενο χωρισμένο σε στίχους, που έδιναν μια εικόνα ποιητικότητας, αν και οι εκδότες σπάνια εξηγούσαν τη μέθοδο που ακολουθούσαν. Από τον 19^ο αιώνα έως και σχετικά πρόσφατα, αρκετοί από τους ενασχολούμενους (επιστημονικά ή μη) με τη Βίβλο υποστήριξαν (με πειστικό ή μη τρόπο) την ποιητικότητα του ιερού αυτού βιβλίου.

¹⁰⁵⁵ Ερευνητής, Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών

Για παράδειγμα, ο Σκωτσέζος συγγραφέας και ποιητής George Gilfillan (1813-1878) έλεγε χαρακτηριστικά ότι «Η Καινή Διαθήκη, όπως και η Παλαιά, είναι ένα ποίημα»¹⁰⁵⁶ και ότι θα έπρεπε να τιτλοφορήσει την ενότητα για την ποίηση των ευαγγελίων «Η ποίηση του Ιησού»¹⁰⁵⁷. Ας σημειωθεί ότι ο Gilfillan ήταν πρεσβυτεριανός ιερέας (και γιος ιερέα), καθώς και φίλος μεγάλων λογοτεχνών της εποχής, όπως του Thomas de Quincey και του Thomas Carlyle. Αλλά και ο Αμερικανός θεολόγος John R. Macarthur (1874-1960) έφτασε να υποστηρίξει ότι η ποιητικότητα της Βίβλου φαινόταν ξεκάθαρα ακόμα και στην αγγλική μετάφραση!¹⁰⁵⁸

Αφορμή για την ανακίνηση του θέματος στο παρόν κείμενο έδωσε μια σχετικά πρόσφατη συνέντευξη «εφ' όλης της ύλης», που έδωσε ο Δημ. Τσινικόπουλος, συγγραφέας της μελέτης *Ιησούς, ο ποιητής των ποιητών* (2006)¹⁰⁵⁹. Ο συγγραφέας θεωρεί ότι η εν λόγω μελέτη του είναι από αυτές που θα «ξεχώριζε», καθώς πιστεύει ότι αποδεικνύει ότι «ο Ιησούς μιλούσε ποιητικά»¹⁰⁶⁰. Ο συγγραφέας φαίνεται τόσο πεπεισμένος για την ποιητική (και ποιητικότητα του Ιησού), ώστε προέβη στη μεταβολή του τίτλου της πρώτης έκδοσης, που είχε την πιο σεμνή και συγκρατημένη διατύπωση: *Ποίηση στα λόγια του Ιησού* (1992).

Για να στηρίξει τις απόψεις του (και να φανεί ίσως πιο πειστικός), ο έλληνας συγγραφέας επικαλείται σχετικές μελέτες δυτικών συγγραφέων, οι οποίες όμως είναι πολύ παλιές και ως εκ τούτου παρωχημένες. Για παράδειγμα, παραπέμπει στο γνωστό (και αμφιλεγόμενο) έργο του C. F. Burney, που έχει κλείσει ήδη έναν αιώνα ζωής (και πάντως δεν χαρακτηρίζει τον Ιησού ως ποιητή)¹⁰⁶¹! Μπορεί ο βρετανός συγγραφέας να υπήρξε ένας αξιόλογος θεολόγος του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, το συνολικό του έργο όμως (όπως θα δούμε και πιο κάτω) δέχτηκε σφοδρή κριτική και σήμερα δεν θεωρείται έγκυρο στη διεθνή βιβλιογραφία.

Ήδη λίγο πριν τα μέσα του 20^{ου} αιώνα, άλλοι έγκριτοι βιβλικοί θεολόγοι, όπως ο Floyd V. Filson (1896-1980), αμφισβήτησαν έντονα (και πειστικά) τον χαρακτηρισμό του Ιησού ως ποιητή, αφενός

¹⁰⁵⁶ “The New Testament as well as the Old, is a poem”. G. Gilfillan, *The Poets and Poetry of the Bible* (New York, 1872), σ. 255.

¹⁰⁵⁷ ¹⁰⁵⁷ “Perhaps we had better have designated this chapter ‘The Poetry of Jesus’, for nearly all the poetry in the four Evangelists clusters in, around his face, form, bearing, and words”. Gilfillan, σ. 191.

¹⁰⁵⁸ John R. Macarthur, *Biblical Literature and its Backgrounds* (New York, 1936), σ. 83.

¹⁰⁵⁹ Δημ. Τσινικόπουλος, *Ιησούς: Ο ποιητής των ποιητών*, Θεσσαλονίκη: University Studio Press, 2006.

¹⁰⁶⁰ «Συνέντευξη στην Λιλίκα Αρνάκη εφ' όλης της ύλης (7 Φεβρουαρίου 2025)»

<https://www.tsinikopoulos.org/el>.

¹⁰⁶¹ C. F. Burney, *The Poetry of Our Lord. An Examination of the Formal Elements of Hebrew Poetry in the Discourses of Jesus Christ* (Oxford 1925).

μεν διότι τα κριτήρια που είχαν χρησιμοποιηθεί προέρχονταν από τον 20^ο και όχι τον 1^ον αιώνα και αφετέρου διότι δεν θεμελιώνεται κάποια μορφή ποίησης έστω και σύμφωνα με τις αρχές της εν λόγω περιόδου¹⁰⁶². Αυτό που μπορεί να δεχτεί κανείς είναι ότι πρόκειται για πεζό κείμενο, μέσα στο οποίο έχουν εμφλοχωρήσει ποιητικά αποσπάσματα (όπως η Κυριακή Προσευχή, οι Μακαρισμοί κλπ.) όπως και κάποια ρητορικά σχήματα.

Ένας περαιτέρω λόγος για το ότι δεν έχουμε να κάνουμε με ποιητικό λόγο είναι ότι τα ευαγγέλια είναι στο σύνολό τους μια γραπτή (και λόγια) αποτύπωση των λόγων και έργων του Ιησού και των αποστόλων του, καθώς είναι ευρέως αποδεκτό ότι ο Ιησούς ομιλούσε και κήρυττε στην αραμαϊκή (μια σημιτική γλώσσα που διαφέρει όμως από την εβραϊκή). Για να υπερβούν αυτό το εμπόδιο, κάποιοι βιβλικοί θεολόγοι, όπως ο Burney, προσπάθησαν να μεταφέρουν το ελληνικό κείμενο στην αραμαϊκή· το αποτέλεσμα όμως ήταν γενικά ανεπαρκές και αυθαίρετο, γι' αυτό και έχει πλέον απορριφθεί από τη διεθνή επιστημονική κοινότητα.

Επιπλέον, αν διαβάσει κανείς προσεκτικά μέσα από τις γραμμές του έλληνα συγγραφέα, θα διαπιστώσει ότι ο ίδιος δεν έχει ξεκάθαρη και σαφή αντίληψη για την έννοια της ποίησης (καθεαυτήν αλλά και στο πλαίσιο των ευαγγελίων). Για παράδειγμα, στο προλογικό σημείωμα της β' έκδοσης, με βάση την αναφορά του Ιησού στον «ποιήσαντα και διδάξαντα» (Ματ. 5, 19)¹⁰⁶³, εκφράζει την «εδραία» πεποίθηση περί της ιδιότητας του Θεανθρώπου ως «ποιητή των ποιητών» (σ. 11). Στο α' κεφάλαιο, επίσης, παρατηρεί αίφνης ότι «*Ποίηση μπορεί να υπάρχει όχι μόνο σε ποιήματα, αλλά ακόμα και σε λεγόμενα πεζά κομμάτια*».

Στην εποχή του Ιησού, η ιδέα και τεχνική της ποίησης (όπως και των άλλων τεχνών) ήταν αρκετά ξεκάθαρη και σπάνια υπήρχε χώρος για αμφισβήτηση ή σύγχυση¹⁰⁶⁴. Το ότι στα ευαγγέλια βρίσκουμε ρητορικά σχήματα, δεν τα κάνει αυτόματα ποιητικά κείμενα, καθώς τέτοια σχήματα χρησιμοποιούνταν συχνά στον πεζό λόγο (κυρίως τον δικανικό αλλά και στην ομιλητική). Ακόμα και λογοτεχνικά φαινόμενα από την εβραϊκή παράδοση, όπως ο περίφημος «παραλληλισμός», δεν αποτελούσαν σταθερά και διακριτά κριτήρια ποίησης, καθώς απαντούν συχνά σε πεζά κείμενα και από μόνα τους δεν συνιστούν ποιητικά γνωρίσματα¹⁰⁶⁵.

¹⁰⁶² Floyd V. Filson, "How Much of the New Testament Is Poetry?", *Journal of Biblical Literature* 67/2 (1948), σ. 125-34.

¹⁰⁶³ Ο συγγραφέας αποδίδει τη φράση στο ευαγγέλιο του Λουκά, παρασυρμένος ίσως από μια παρόμοια φρασεολογία (Λουκ. 6, 46-49)

¹⁰⁶⁴ Βλ. Ιάκ. Πηλίλης, *Αι καλάι τέχναι παρά τοις αρχαίοις Έλλησιν*, Αθήνα: Παπαδήμας, 1993.

¹⁰⁶⁵ James Kugel, *The Idea of Biblical Poetry: Parallellism and its History* (Yale University Press, 1981)· Robert Alter, *The Art of Biblical Poetry* (New York, 1985).

Για να γίνει αυτό πιο εύκολα αντιληπτό, αρκεί κανείς να ξεφυλλίσει τα ακραιφνώς ποιητικά κείμενα της αρχαιότητας, όπως τα ομηρικά έπη (που διδάσκονταν συστηματικά μέχρι και την εποχή του Ιησού), τα οποία ακολουθούν σχεδόν αυστηρούς και πάντως ξεκάθαρους στιχουργικούς κανόνες, όπως το μέτρο (δακτυλικό εξάμετρο), ο αριθμός των συλλαβών (έστω και μέσα από τη διάκρισή τους σε μακρές και βραχείες) κλπ. Το ίδιο περίπου συμβαίνει και με το Ψαλτήριο του Δαβίδ (στη μετάφραση των Εβδομήκοντα), αν και χωρίς την προσωδία, η οποία είχε πάψει να χρησιμοποιείται στην ύστερη αρχαιότητα.

2. Τα ποιητικά στοιχεία

Αντί λοιπόν του βεβιασμένου και ατεκμηρίωτου χαρακτηρισμού των ευαγγελίων συλλήβδην ως ποιητικών έργων, ορθότερο θα ήταν να ανιχνεύαμε τα ποιητικά στοιχεία που ενυπάρχουν σε αυτά. Τα λιγότερα και σπανιότερα ευρήματα εντοπίζονται, όπως είναι αναμενόμενο, στο ευαγγέλιο του Μάρκου, που είναι το μικρότερο σε έκταση και θεωρείται το παλαιότερο (λίγο πριν το 70 μ.Χ.). Αρκετές περιπτώσεις βρίσκουμε στο ευαγγέλιο του Ματθαίου, κυρίως μέσα από τη χρήση παλαιοδιαθηκικών ρήσεων (προφητειών), ενώ τα περισσότερα (και πιο εμφανή) ποιητικά μέρη εντοπίζονται στο ευαγγέλιο του Λουκά.

Ένα σταθερό και μάλλον ασφαλές κριτήριο για τον χαρακτηρισμό ευαγγελικών χωρίων ως ποιητικών είναι η προαναφερθείσα ισοσυλλαβία, η οποία δεν εξαντλείται στην εποχή της συγγραφής των ευαγγελίων αλλά εξαπλώνεται (και τελικά επικρατεί) στη βυζαντινή εποχή¹⁰⁶⁶. Η ισοσυλλαβία αφορά συνήθως δύο διαδοχικούς στίχους, αλλά μπορεί να φτάσει και τους τρεις (όπως συμβαίνει με τον παραλληλισμό στην εβραϊκή ποίηση). Εδώ πρέπει να σημειωθεί ότι η ισοσυλλαβία μεταξύ στίχων δεν εμφανίζεται πάντοτε στην απόλυτη μορφή της (ακριβής αριθμός) αλλά σε σχετικά μεγέθη, όπως και στη βυζαντινή υμνογραφία.

Όπως προελέχθη, τα ποιητικά στοιχεία στο ευαγγέλιο του Μάρκου είναι ευάριθμα και προέρχονται σε μεγάλο βαθμό από την Παλαιά Διαθήκη. Μια τέτοια περίπτωση είναι η αγγελία του Ιωάννη του Βαπτιστή, στον τρίτο μόλις στίχο του ευαγγελίου, που προέρχεται από το βιβλίο του Ησαΐα και αναφέρεται στο τέλος της δουλειάς των Εβραίων, γι' αυτό και εκπέμπει μια νότα ελπίδας και προσδοκίας. Αξίζει επίσης να προσεχθεί ότι στο κείμενο του ευαγγελίου το τρίτο μέρος

¹⁰⁶⁶ Βλ. ενδεικτικά, Κ. Μητσάκης, *Βυζαντινή Υμνογραφία από την εποχή της Καινής Διαθήκης έως την Εικονομαχία*, Αθήνα: Γρηγόρης, 2016.

έχει συρρικνωθεί (από 14 σε 11 συλλαβές), πιθανώς για να ταιριάζει στα προηγούμενα δύο μέρη, ενώ έχει διατηρηθεί η εσωτερική δομή (από 5 και 6 συλλαβές):

ΗΣΑΙΑΣ 40, 3

φωνή βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ·
(10=5+5)

ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου.
(11=5+6)

εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους
τοῦ Θεοῦ ἡμῶν (14=6+8)

ΜΑΡΚΟΣ 1, 3

φωνή βοῶντος ἐν τῇ ἐρήμῳ,
(10=5+5)

ἐτοιμάσατε τὴν ὁδὸν Κυρίου,
(11=5+6)

εὐθείας ποιεῖτε τὰς τρίβους
αὐτοῦ, (11=6+5)

Στο ευαγγέλιο του Ματθαίου, συναντάμε άλλες παλαιοδιαθηκικές ρήσεις, που έχουν υποστεί στιχουργική παρέμβαση για να ταιριάζουν ισομετρικά μεταξύ τους, όπως το περίφημο μήνυμα του Ησαΐα για τον Εμμανουήλ (το σημείο που δίνει ο Θεός στον Άχαζ για τη σωτηρία του βασιλείου του), στο οποίο έχει προστεθεί άλλο ένα ημιστίχιο, και η προφητεία του Μιχαΐα για την προέλευση του Μεσσία από τη Βηθλεέμ (όπου έχει αφαιρεθεί το τελευταίο μέρος)¹⁰⁶⁷. Μπορεί επίσης να εντοπίσει κανείς στιχουργική ισομετρία σε κάποιες «κατ' ὄναρ» ρήσεις του αγγέλου στον Ιωσήφ για τη γέννηση και τη φυγή στην Αίγυπτο:

ΗΣΑΪΑΣ 7, 14

ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ
ἔξει, καὶ τέξεται υἱόν, (17)

καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Ἐμμανουήλ· (14)

ΜΑΤΘΑΙΟΣ 1, 23

ἰδοὺ ἡ παρθένος ἐν γαστρὶ ἔξει
καὶ τέξεται υἱόν, (17)

καὶ καλέσουσι τὸ ὄνομα αὐτοῦ
Ἐμμανουήλ, (15)

ὃ ἐστὶ μεθερμηνευόμενον μεθ'
ἡμῶν ὁ Θεός. (16)

¹⁰⁶⁷ Κάποιες εκφράσεις φαίνεται πως έχουν παραλειφθεί από άλλα σημεία του κειμένου: «καὶ στήσεται καὶ ὄψεται καὶ ποιμανεῖ τὸ ποῖμνιον αὐτοῦ ἐν ἰσχυΐ Κυρίου» (Μιχαΐας 5, 3).

ΜΙΧΑΙΑΣ 5, 1

Καὶ σύ, Βηθλεέμ, οἶκος τοῦ Ἐφραθα, ὀλιγοστός εἶ τοῦ εἶναι ἐν χιλιάσιν Ἰούδα· (27)

ἐκ σοῦ μοι ἐξελεύσεται τοῦ εἶναι εἰς ἄρχοντα ἐν τῷ Ἰσραήλ, (20) καὶ αἱ ἔξοδοι αὐτοῦ ἀπ' ἀρχῆς ἐξ ἡμερῶν αἰῶνος. (17)

ΜΑΤΘΑΙΟΣ 2, 6

καὶ σύ Βηθλεέμ, γῆ Ἰούδα, οὐδαμῶς ἐλαχίστη εἶ ἐν τοῖς ἡγεμόσιν Ἰούδα· (26)

ἐκ σοῦ γὰρ ἐξελεύσεται ἡγούμενος, ὅστις ποιμανεῖ τὸν λαόν μου τὸν Ἰσραήλ. (25)

ΜΑΤΘΑΙΟΣ 1, 20-21

Ἰωσήφ υἱὸς Δαυῖδ,¹⁰⁶⁸

μὴ φοβηθῆς παραλαβεῖν Μαριάμ τὴν γυναῖκά σου· (16)

τὸ γὰρ ἐν αὐτῇ γεννηθὲν ἐκ Πνεύματός ἐστιν Ἁγίου. (17)

Τέξεται δὲ υἱὸν καὶ καλέσεις τὸ ὄνομα αὐτοῦ Ἰησοῦν· (19)

αὐτὸς γὰρ σώσει τὸν λαὸν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν ἀμαρτιῶν αὐτῶν. (19)

ΜΑΤΘΑΙΟΣ 2, 13

ἐγερθεὶς παράλαβε τὸ παιδίον καὶ τὴν μητέρα αὐτοῦ (19)

καὶ φεῦγε εἰς Αἴγυπτον, καὶ ἴσθι ἐκεῖ ἕως ἂν εἶπω σοι· (18)

μέλλει γὰρ Ἡρώδης ζητεῖν τὸ παιδίον τοῦ ἀπολέσαι αὐτό. (19)

¹⁰⁶⁸ Στην καταμέτρηση των συλλαβών, δεν προσμετράται εδώ η προσφώνηση του αγγέλου, καθώς δεν συμπεριλαμβάνεται στο όνειρο για τη φυγή στην Αίγυπτο.

Στο ευαγγέλιο του Λουκά, αρκετά από τα ευαγγελικά αποσπάσματα που θεωρούνται ποιητικά χρησιμοποιήθηκαν αρκετά νωρίς στην εκκλησιαστική υμνογραφία. Ένα από τα πιο γνωστά και ενδεικτικά δείγματα ισοσυλλαβίας είναι το μεγαλυνάριο (Magnificat) της Θεοτόκου (Λουκ. 1, 46-53), που απαντά στη «μεγάλη φωνή» της Ελισάβετ¹⁰⁶⁹ και έχει χαρακτηριστεί ως «άρια μέσα σε όπερα»¹⁰⁷⁰. Πρόκειται ουσιαστικά για ένα πεντάστιχο (από ένα δωδεκασύλλαβο, δύο δεκασύλλαβους και δύο δεκαοκτασύλλαβους¹⁰⁷¹). Ο δωδεκασύλλαβος συγκροτείται από τρία τετρασύλλαβα, σύμφωνα με τη σύνταξη και το νόημα του κειμένου:

Καὶ εἶπε Μαριάμ.

Μεγαλύνει ἡ ψυχὴ μου τὸν Κύριον (12=4+4+4)

καὶ ἠγαλλίασε τὸ πνεῦμά μου (10)

ἐπὶ τῷ Θεῷ τῷ σωτῆρί μου (10)

ὅτι ἐπέβλεψεν ἐπὶ τὴν ταπείνωσιν τῆς δούλης αὐτοῦ. (18=6+7+5)

ἰδοὺ γὰρ ἀπὸ τοῦ νῦν μακαριοῦσί με πᾶσαι αἱ γενεαί. (19=7+6+6)

[...]

καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων (10)

καὶ ὕψωσε ταπεινούς, (7)

πεινῶντας ἐνέπλησεν ἀγαθῶν (10)

καὶ πλουτοῦντας ἐξαπέστειλε κενούς. (11)

Σχετική ισοσυλλαβία διακρίνει και το δεύτερο τετράστιχο (*καθεῖλε δυνάστας ἀπὸ θρόνων*), στο οποίο επίσης συναντάμε το φαινόμενο του αντιθετικού παραλληλισμού (στην εναλλαγή της κατάστασης μεταξύ δυναστών και ταπεινών). Ποιητικό κείμενο θα μπορούσε να χαρακτηριστεί και η ευχαριστήρια (και προφητική συνάμα) προσευχή του Ζαχαρία (πατέρα του Προδρόμου) μετά την

¹⁰⁶⁹ «...εὐλογημένη σὺ ἐν γυναιξὶ καὶ εὐλογημένος ὁ καρπὸς τῆς κοιλίας σου» (Λουκ. 1, 42).

¹⁰⁷⁰ Επειδὴ σταματᾶ προσωρινὰ τὴ δράση με ἕναν ὕμνο. Βλ. Robert C. Tannehill, "The Magnificat as Poem", *Journal of Biblical Literature* 93/2 (1974), σ. 263-75.

¹⁰⁷¹ Ο τελευταῖος στίχος φτάνει τις δεκαεννέα συλλαβές με τὴν προσθήκη τοῦ αιτιολογικοῦ συνδέσμου «γὰρ».

επάνοδο της ομιλίας του (Λουκ. 1, 67-79). Η προσευχή, που απηχεί ψαλμικούς στίχους¹⁰⁷², ανοίγει με τρεις επτασύλλαβους στίχους, ενώ χωρίζεται σε δύο μέρη με ενδιαφέρουσα εσωτερική δομή (σε διαδοχικά τρισύλλαβα ημιστίχια)¹⁰⁷³:

Καὶ Ζαχαρίας ὁ πατὴρ αὐτοῦ ἐπλήσθη Πνεύματος Ἁγίου καὶ προεφήτευσε λέγων·

Εὐλογητὸς Κύριος, (7) ὁ Θεὸς τοῦ Ἰσραὴλ, (7)

ὅτι ἐπεσκέψατο (7) καὶ ἐποίησε λύτρωσιν (8) τῷ λαῷ αὐτοῦ, (5)

καὶ ἤγειρε κέρασ σωτηρίας ἡμῖν (12)¹⁰⁷⁴

ἐν τῷ οἴκῳ Δαυΐδ τοῦ παιδὸς αὐτοῦ, (11)

[...]

Καὶ σύ, παιδίον, (5) προφήτης ὑψίστου κληθήσῃ· (9=3+3+3)

προπορεύσῃ γὰρ (5) πρὸ προσώπου Κυρίου (7) ἐτοιμάσαι ὁδοὺς αὐτοῦ, (8)

Εκτός από ευδιάκριτες και αυτόνομες προσευχές, μπορούμε να εντοπίσουμε «εμβόλιμους» ποιητικούς στίχους στο πλαίσιο κομβικών γεγονότων και περιγραφών, όπως η γέννηση του Θεανθρώπου. Εδώ η αγγελική στρατιά απαγγέλει ένα τρίστιχο από δύο οκτασύλλαβους και ένα ενδιάμεσο επτασύλλαβο (Λουκ. 2, 13-14), το οποίο, στο πλαίσιο της εκκλησιαστικής υμνογραφίας, συγκροτεί το εναρκτήριο μέρος της δοξολογίας (στο τέλος της ακολουθίας του Ὁρθρου). Το τρίστιχο (γνωστό και ως *Gloria in excelsis*) συνδέεται με το ὄραμα του Ησαΐα (6, 3)¹⁰⁷⁵, ενώ έχει μελοποιηθεί από πολλούς συνθέτες, όπως ο Μπαχ (BWV 191)¹⁰⁷⁶:

¹⁰⁷² «ΕΥΛΟΓΗΤΟΣ Κύριος ὁ Θεός μου ὁ διδάσκων τὰς χεῖράς μου εἰς παράταξιν, τοὺς δακτύλους μου εἰς πόλεμον» (Ψαλμός 143, Τῷ Δαυΐδ, πρὸς τὸν Γολιάδ).

¹⁰⁷³ Το α' μέρος είναι η αντίδραση του Ζαχαρία (καὶ ἐλάλει εὐλογῶν τὸν Θεόν) και το β' μέρος η απάντηση στην ερώτηση του λαού (τί ἄρα τὸ παιδίον τοῦτο ἔσται;). Richard J. Dillon, "The Benedictus in Micro- and Macrocontext", *The Catholic Biblical Quarterly*, 68/3 (2006), σ. 457-80.

¹⁰⁷⁴ Ο στίχος θα μπορούσε να θεωρηθεί ενδεκασύλλαβος εάν αφαιρεθεί ο σύνδεσμος «και», όπως συμβαίνει και σε αρκετές άλλες περιπτώσεις.

¹⁰⁷⁵ Ο προφήτης είδε τα Σεραφεϊμ να κρᾶζουν το ένα στο άλλο: «ἅγιος, ἅγιος, ἅγιος Κύριος σαβαώθ, πλήρης πᾶσα ἡ γῆ τῆς δόξης αὐτοῦ».

¹⁰⁷⁶ Βλ. Domin ADAM & Horea LAZĂR, "Angel's song in the Old and New Testament", *Altarul Reîntregirii* (2018), σ. 65-88.

καὶ ἐξαίφνης ἐγένετο σὺν τῷ ἀγγέλῳ πλῆθος στρατιᾶς οὐρανόθεν τὸν Θεὸν καὶ λεγόντων·

δόξα ἐν ὑψίστοις Θεῷ (8)

καὶ ἐπὶ γῆς εἰρήνη, (7)

ἐν ἀνθρώποις εὐδοκία. (8)

Ισοσυλλαβία συναντάμε και στο περιστατικό της Υπαπαντής του Χριστού στο ναό (Λουκ. 2, 28-32), ιδίως στον ύμνο του Συμεών (γνωστό ως *Nunc dimittis* στη λατινική γραμματεία). Ο ύμνος, που απηχεί άλλο χωρίο του Ησαΐα (52, 10)¹⁰⁷⁷, αποτελείται από ένα εξάστιχο, τα δύο τελευταία στιχουργικά ζεύγη του οποίου συγκροτούν διαδοχικά δύο δεκαπεντασύλλαβα και δύο εννεασύλλαβα δίστιχα. Ο ύμνος ακούγεται σε καθημερινή βάση προς το τέλος της ακολουθίας του Εσπερινού. Ας σημειωθεί ότι ο δεύτερος δεκαπεντασύλλαβος στίχος («ὁ ἡτοίμασας κατὰ πρόσωπον πάντων τῶν λαῶν...») αποτελείται από τρία πεντασύλλαβα μέρη:

καὶ αὐτὸς ἐδέξατο αὐτὸν εἰς τὰς ἀγκάλας αὐτοῦ καὶ εὐλόγησε τὸν Θεὸν καὶ εἶπε·

νῦν ἀπολύεις τὸν δοῦλόν σου, δέσποτα, (12)

κατὰ	τὸ	ρῆμά	σου	ἐν	εἰρήνῃ,	(10)
ὅτι	εἶδον	οἱ	ὀφθαλμοί	μου	τὸ	σωτήριόν σου, (15)
ὁ	ἡτοίμασας	κατὰ	πρόσωπον	πάντων	τῶν	λαῶν. (15=5+5+5)

φῶς εἰς ἀποκάλυψιν ἐθνῶν (9)

καὶ δόξαν λαοῦ σου Ἰσραήλ. (9)

Θα κλείσουμε με την Κυριακή Προσευχή (το γνωστό «Πάτερ ημών»), που διασώζεται στα ευαγγέλια του Ματθαίου (6, 9-13) και του Λουκά (11, 2-5), με κάποιες διαφοροποιήσεις μεταξύ τους. Στο πρώτο, που θεωρείται παλαιότερο (τοποθετείται περί το 80 μ.Χ.), είναι ο ίδιος ο Ιησούς που προτρέπει τους ακροατές του («Οὕτως οὔν προσεύχεσθε ὑμεῖς»), ενώ στο δεύτερο απαντά στην ερώτηση των μαθητών («Κύριε, δίδαξον ἡμᾶς προσεύχεσθαι»). Το μεγαλύτερο μέρος τους, που

¹⁰⁷⁷ «...καὶ ἀποκαλύψει Κύριος τὸν βραχίονα τὸν ἅγιον αὐτοῦ ἐνώπιον πάντων τῶν ἐθνῶν».

είναι πανομοιότυπο μεταξύ των δύο ευαγγελίων, συγκροτείται από δίστιχα των εννέα, δέκα και δώδεκα συλλαβών αντίστοιχα¹⁰⁷⁸:

ΜΑΤΘΑΙΟΣ

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς· (10)

ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· (10)

ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· (9)

γενηθήτω τὸ θέλημά σου, (9)

ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς·
(10)

τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον (11)

δὸς ἡμῖν σήμερον· (6)

καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα
ἡμῶν, (13)

ὡς καὶ ἡμεῖς ἀφίεμεν (8)

τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν· (7)

καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρα-
σμόν, (12)

ἀλλὰ ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πο-
νηροῦ. (12)

ΛΟΥΚΑΣ

Πάτερ ἡμῶν ὁ ἐν τοῖς οὐρα-
νοῖς· (10)

ἁγιασθήτω τὸ ὄνομά σου· (10)

ἐλθέτω ἡ βασιλεία σου· (9)

γενηθήτω τὸ θέλημά σου, (9)

ὡς ἐν οὐρανῷ, καὶ ἐπὶ τῆς γῆς·
(10)

τὸν ἄρτον ἡμῶν τὸν ἐπιούσιον (11)

δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν· (9)

καὶ ἄφες ἡμῖν τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν·
(12)

καὶ γὰρ αὐτοὶ ἀφίεμεν (8)

παντὶ τῷ ὀφείλοντι ἡμῖν· (9)

καὶ μὴ εἰσενέγκῃς ἡμᾶς εἰς πειρα-
σμόν, (12)

ἀλλὰ ρῦσαι ἡμᾶς ἀπὸ τοῦ πο-
νηροῦ. (12)

Αυτό που μοιάζει να κάνει το ευαγγέλιο του Λουκά στους διαφοροποιημένους στίχους (καὶ ἄφες ἡμῖν τὰ ὀφειλήματα ἡμῶν / τὰς ἀμαρτίας ἡμῶν) είναι μια συλλαβική εξομάλυνση των αντίστοιχων στίχων του Ματθαίου, με την αυξομείωση των συλλαβών (σε δώδεκα και εννέα), που κυριαρχούν στο υπόλοιπο κείμενο (όπως στις φράσεις «δὸς ἡμῖν σήμερον / δίδου ἡμῖν τὸ καθ' ἡμέραν» και «τοῖς ὀφειλέταις ἡμῶν / παντὶ τῷ ὀφείλοντι ἡμῖν»). Ἐχει επίσης υποστηριχθεῖ ότι το

¹⁰⁷⁸ M. D. Goulder, "The Composition of the Lord's Prayer", *The Journal of Theological Studies* 14/1 (1963), σ. 32-45.

κείμενο προέρχεται από αποσπασματικές φράσεις του ευαγγελίου του Μάρκου, που μπαίνουν στο στόμα του Ιησού από την προσευχή του στη Γεθσημανή¹⁰⁷⁹.

Επίλογος

Συμπερασματικά, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τα ευαγγέλια είναι πεζά λογοτεχνικά κείμενα, τα οποία διανθίζονται μεν από ποιητικά μέρη, αλλά δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως ποιητικά έργα (ένα ρόλο που δεν υπηρέτησαν ποτέ). Ούτως ή άλλως, αυτό δεν αφορά (τουλάχιστον ευθέως) το αυθεντικό κήρυγμα του Ιησού που πιθανότατα χρησιμοποιούσε την αραμαϊκή και κυρίως δεν αποσκοπούσε στην αισθητική απόλαυση αλλά στη μετάνοια και σωτηρία του λαού. Αυτό τονίζεται και στα κείμενα του Αποστόλου Παύλου, όταν γράφει ότι ο ευαγγελισμός του λαού έπρεπε να γίνει «οὐκ ἐν σοφίᾳ λόγου» (Κορ. 1, 17).

¹⁰⁷⁹ Π.χ. «γρηγορεῖτε καὶ προσεύχεσθε, ἵνα μὴ εἰσέλθητε εἰς πειρασμόν» (Μαρκ. 14, 38). Βλ. S. Van Tilborg, “A Form-Criticism of the Lord’s Prayer”, *Novum Testamentum* 14/2 (1972), σ. 94-105.

ISSN 2945-0683